

¡BOMBA!

En formato presencial
regresa Xmatkuil, la feria;
ahora, pregunta seria
¿por qué sigue todo igual?

K'uintsil

Edición de fin de semana, del viernes 14 al domingo 16 de octubre de 2022

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 8 · NÚMERO 1844 · www.lajornadamaya.mx

X-ÚULUMKAANIL

JUNTÚUL U KAJNÁALIL K'ÁAX

U siientifikóo K'aaba'e' *Symphimus mayae*, ts'o'okole' ti' s'ij tu petenil Yucatán, tu'ux suuka'an u yila'al ba'ale' yaan xan tak Belice'. Ma' sajbe'entsil ti'al wiiniki', ts'o'okole' náach ti' leti' kaja'an. J-éerpatoologo Luis Gamboa, máax táan u beetik jump'éeel xaak'al yóok'lal le ba'alche'a', tu ya'alaje' suuka'an u jaantik ch'o' kaano'ob, u ye'el ch'íich', ch'íich', ch'o'ob, muucho'ob yéetel ik'elo'ob, ichil uláak' ba'alob.

Táakbesa'an ichil NOM-059-SEMARNAT-2001 yéetel NOM-059-SEMARNAT-2010, tu'ux ku je'ets'el unaj u kaláanta'al, ba'ale' mina'an mix jump'éeel nu'ukbesaj ti'al u beeta'al.

Uláak' ba'al tu ya'alaje', ma' ojéela'an

jaytúul yaan te'e baantaa', le beetik ma' xan jeets'el bix yanik u sajbe'entsil u ch'éejel.

Ichil ba'ax loobiltike', ti' yaan le bix u k'éexel u k'a'abéetkunsal lu'um tumen ku jelpajal xan tu'ux ku yantalo'ob, beyxan u yúuchul too'k, yéetel tumen kéen ilá'ak tumen wiinike', ku kíinsa'al kex ma' k'ak'aas kaani'.

X-úulumkaane' ma' seen nojochi' mix seen chichani', séeba'an u jiltikubáaj. U poole' óol túuts' yéetel chiika'an tu'ux ku ts'o'okol u kaal yéetel tu'ux ku káajal u paach. Kéen nojochchajako'obe' ku k'uchul u chowaktalo'ob 450 tak 500 milimétróos. U neje' chowak tumen ku p'isik kex u 60% tuláakal u chowakil ti' u wiinkilal.

MIGUEL AMÉNDOLA

OOCHEL JORGE ARMÍN ESCALANTE PASOS

ESPECIAL: FAUNA NUESTRA | P. 45 TAK 47